

Ciavoiné Létai Andrea Hajnalka

A népi kultúra az elemi oktatásban

Az óvodás és kisiskolás korú gyermekek személyiségének fő motívuma a játékoság, az érzelmi indíttatás. Elsősorban érzelmeiken keresztül közelítik meg a világot.

A gyermekeknek, különösen vidéken, még 50–60 éve is lehetőségük volt belenőni a népi kultúrába. A játékokat, mondókákat, népdalokat, néptáncot, népszokásokat, a hagyományokat nem direkt módon, szakemberektől, pedagógusoktól tanulták, hanem közösségük mindennapjaiban éltek, ismerték meg. Ez egyfajta természetességet, megfelelő időt, érést, ugyanakkor komoly erőt jelentett számukra a tanulási folyamatokban.

A népi játékok segítették a gyermeket önmaga fizikai és szellemi lehetőségeit, korlátait megismerni, környezetének kincseit felfedezni, érzelmeit, indulatát kifejezni, helyes mederbe terelni. Egyengették a közösségbe való beilleszkedést, az alkalmazkodást, a felnőtt világra való felkészülést.

Kodály Visszatekintés című művéből idézünk: „Minden énekelt hang a mai iskolából jóformán száműzött Múzsáknak készít szállást a gyermek lelkében. A gyermek ösztönszerű, természetes nyelve a dal, s minél fiatalabb, annál inkább kívánja mellé a mozgást. A mai iskolának egyik fő baja, hogy nem engedi eleget énekelni és mozogni a gyermeket. A zene és a mozgás szerves kapcsolata: énekes játék a szabad ég alatt, ősidők óta a gyermek életének legfőbb öröme.

Ez ősi játékok fenntartása elsőrendű kulturális és nemzeti érdek. Egrészt valóságos tárházai a tudat alatti magyarságnak. Tudat alatti elemeknek eddig alig méltatott, nagy szerepe van a nemzeti jelleg kialakulásában. Aki nem játszott a gyermekkorában e játékokat, annyival is kevésbé magyar. Benne a nemzethez tartozás sokágú, bonyolult érzése feltétlenül szegényesebb, hiányosabb. Egy csomó jellegzetesen magyar testmozdulat, szólás-, hanglejtésforma, dallam: kimaradt lelki életének építőanyagából. A nevelésnek oda kell törekednie, hogy ez a szó: „magyar vagyok”, minél gazdagabb tartalmat, minél több életet, színt jelentsen mindenkinek egyénileg is, különben vajmi könnyen üres frázissá szárad.

Másrészt nagy e játékok tisztán emberi értéke is: fokozzák a társas érzést, életörömet. A mai gyermek koravénisége ellen nincs jobb orvosság. Nálunk már az óvodából kinőtt gyermek sem igen tartja magához valónak a játékot. Ezt ne hagyjuk annyiban. Bátorítsuk fel a nagyobbakat is: ne restelljék, ha kedvük telik benne. Minél hosszabb a gyermekkor, annál harmonikusabb és boldogabb lesz a felnőtt élete.”

A ma gyermekének ugyanúgy szüksége van a játékra, mint 50, 100 vagy 300 éve. Nekem, pedagógusnak pedig erkölcsi kötelességem nemcsak a tanórákon, de azokon kívül is hasznosítani a népi kultúra elemeit, hiszen a játékokon keresztül ismeri meg önmagát, majd fedezi fel a világot. Mondhatom úgy is, hogy kellő odatekintéssel interaktív módszerré lényegülhet kezemben és diákom életében, akinek szüksége van egyéni fejlődése szempontjából, hogy testtudata kialakuljon, mert megismerve saját testét, képes eleinte szűkebb, majd tágabb környezetében helyesen tájékozódni. Később ez elengedhetetlen az írás-olvasás tanulásának folyamatában. A játékokkal gyermekeink tudását, ismereteit bővíthetjük, valamint ráirányíthatjuk a figyelmüket népi kultúránk más területeire, a falu építészetére, mesterségeire, viseleteire, szokásaira, költészetére, énekeire, táncaira. De szüksége van a közösségbe való beilleszkedés, alkalmazkodás, szocializálódás folyamatában is. A játékokon keresztül kipróbálhatja önmagát, fizikai és szellemi képességeit, határait. Felfedezheti, hogy miben ügyes, miben értékes, miben tűnhet ki, miként vívhatja ki közössége elismerését. De megtanulja más ügyességét, leleményességét is értékelni, tisztelni. Az életfenn tartó ösztönökön túl a játékok révén alakul ki kötődése előbb szűk környezetéhez, a családtagokhoz, majd tágabb környezetéhez, rokonokhoz, szomszédokhoz, barátokhoz, közösségéhez. A játékokon keresztül ismeri meg a rokon-szenv-ellenszenv, az összetartozás-kirekesztés, barátság-ellenségesség, a szeretet-gyűlölet érzéseit, tapasztalja meg a győztes-vesztes szerepeket, és megtanulhatja érzelmeit pontosan kifejezni, érzelmi kitöréseit, indulatait a közösség által elfogadott mederbe terelni. Így fokozatosan megismeri a közösséghez tartozó szabályokat, kialakul szabálytudata, majd felelősségérzete.

Gyermekeink csak nagyon kis mértékben ismerhetik, kedvelhetik meg a magyar népi játékokat, mondókákat. A mai édesanyák, édesapák már nem abban a szellemben nőttek fel, ahol a „dédik”, nagymamák, nagypapák, nagyobb testvérek három-négy éves korig szoros családi környezetben, sok mondókával, játékkal, énekkel tanították, szórakoztatták, felügyelték a kis jövevényt, így alig párat ismernek abból a hatalmas játéktárból, ami közös kincsünk kellene hogy legyen. Az óvodában az, aki vegyes korcsoportú közösségbe kerül, még megfigyelheti a nálánál idősebb korosztályt, de az iskolai rendszer semmiképpen nem biztosítja, hogy a gyermekek egymástól vegyenek át szokásokat, tanuljanak játékokat, és fokról fokra váljanak a kultúra részeseivé. Az én felelősségem tehát, hogy milyen értékeket és hogyan viszem be a gyermekek hétköznapi életébe, különösen a mai fogyasztói társadalom nagy információáradatának viharában.

Élőzenés táncfoglalkozásaink szerves része a népi játék. Egyrészt, mert a gyermekek elemi tevékenységeihez, szükségleteihez hozzátartozik, másrészt, mert a magyar néptánc elemeinek csírái lelhetőek fel bennük, és így jól segítenek

előkészíteni és megalapozni a táncos mozgást. A játék, túl azon, hogy milyen nevelési és fejlesztési célokat szolgál, olyan bensőséges hangulatot alakít ki a foglalkozások során, ami állandóan fenntartja a gyermekek érdeklődését, figyelmét, lelkesedését. A játékok kiválasztása egy-egy téma jegyében történik, amit az iskolai év folyamatához igazítunk. Egy téma köré gyűjtött játékfűzér még inkább motiválja a gyermekeket, jobban fenntartja érdeklődésüket, nagyobb esztétikai élményt biztosít számukra. Első és második osztályban több játékot viszünk a foglalkozások anyagába, harmadik és negyedik osztályban kicsit a tánc felé tolódik a hangsúly, de a népi játék ott is jelen van minden alkalommal.

Pillantsunk be le például az *április hónap* „játékos” kínálatába, amikor még a természet megújulásában gyönyörködve virágos, zöldágas, katicás, gólyás, békás játékokat játszunk: „*Febér liliomszál, édes liliomszál...*” (Lázár Katalin: *Gyertek, gyertek játszani*. II. 86. p.), „*Hej tulipán, tulipán...*” (Jánosi Sándor: *Játsszunk táncot!* 53. p.), „*Bújj, bújj, zöld ág...*” (*Gyermekjátékok: Hévízgyörk* 79. p.), vagy a következők: „*Beültettem kis kertemet...*”, „*Katalinka szállj el...*”, „*Katica, szállj el, török van a nádasban...*”, „*Gólya, gólya, gilice...*”, „*Gólya, gilice, kendervágó vadréce...*” (Lázár Katalin: *Gyertek, gyertek játszani* II. 105. p.), „*Volt-e itt az úr...*” (Jánosi Sándor: *Játsszunk táncot!* 56. p.), „*Boglya tetején áll egy gólya...*”.

Szent György napja, hasonlóan a Szent Mihály-naphoz, nevezetes napnak számított a vidéki életben. A juhászok ekkor hajtották ismét ki a nyáját a legelőkre, s ott tartották egészen őszig, Szent Mihály napjáig. A témából adódik, hogy ismét visszatérünk a bárányos-farkasos játékokhoz, juhászénekekhez. Ebben az időszakban már egyre többet játszunk a szabadban, füves udvaron, ami teret enged a fogócskáknak, kidobós játékoknak: zenés farkasos-bárányos játék (melynek lényege, hogy a bárányok párban, kis körökben a pásztor muzsikájára táncolnak, de amikor hirtelen elalszik a pásztor, megáll a zene, a bárányoknak kővé kell dermedniük, mert aki nem áll meg és válik mozdulatlaná, azt a bokorból leselkedő farkas elviszi, azaz kiesik a játékból), pásztoros kidobós játék, kucsmalopó játék.

„Akinek számára a népdalkincs nem holt múzeum, hanem élő, csak fejlődésben megakasztott kultúra, az a folytonos fejlődés izgalmával forgatja még az igénytelen dallamokat is. Pezsgő élet van bennük, a gyermeki képzelet, találékonyság ezer alakba öltöztet néhány egyszerű alapformát.” (Kodály Zoltán)

A gyermekek játékvilága analógiát mutat a felnőttek világával, így teljes átéléssel és komolysággal élük meg a játékaikat. Ezt tiszteletben tartva és megértve a játékok nevelő és fejlesztő hatásának teljességét, nagy felelősség hárul arra, aki ezt a kincset, a „játszás tudományát” adja át gyermekek generációinak. Az oktató felelőssége, hogy minél hatékonyabban, pontos és szemléletes utasításokkal, érthetően és élvezetesen tanítsa meg a gyermekeket játszani. Azonosulnia kell a

gyermek lelkivilágával. Ez a folyamat csak akkor lesz hiteles, ha a gyermek megérzi, hogy az, aki meg akarja szerettetni vele a játékokat, az maga is szereti, tehát nem csak *eljátssza*, hanem valóban *játssza* vele a játékokat. Egyéniségnek kell lennie, mert a gyermekek fantáziáját kell magával ragadnia, és folyamatosan fenn kell tartania az érdeklődést, nyitottságot. A játék partnerviszonyt is feltételez az oktató részéről, ezért figyelmesnek és rugalmasnak kell lennie a gyermekek igényeire, érzékenynek kell lennie a konfliktushelyzetek felismerésére, megelőzésére, elsimítására. Az oktató modell, ezért harmóniában kell lennie a játékkal.

A magyar népi játékok sokasága a pedagógusnak biztosítja, hogy évről évre újíthatja, frissítheti, bővítheti az éves témák anyagát, ettől marad a tanítás is friss, vonzó és élvezetes. Az évek során össze fog gyűlni számára egy olyan játéktanyag, amely már hozzá tartozik, és amelyből bármely helyzetben, a helyzetet felismerve azonnal elő tud venni egy-egy megfelelően kedves játékot a „kincses ládikóból”.

Végezetül Kodály szavait bocsátom elmélkedésre, melyeket a *Visszatekintés* című könyvében jegyez:

„Valamikor minden nép, a magyar nem is olyan rég, tagozatlan egység volt. Még a társadalmi rétegek szaporodása sem jelentett kultúrában nagyobb elkülönböződést. Nálunk még háromszáz éve ugyanaz a dal zengett várban és kunyhóban. Azóta a vár rombadólt; ha áll, lakója idegen, vagy hűtlen lett a magyar dalhoz. Megőrizte a régi kincseket, díszruhákat, fegyvereket. A dalt abba hagyta. A kunyhó hű maradt, megőrizte a régi kincs értékesebb felét: a lélek ősi bútorzatát.”

„Mint egy nagy gyűjtőmedencébe, ezer év alatt sok patak folyt bele. Nincs a magyarságnak az a rétege, annak egy élménye, hogy ne hagyott volna nyomot benne. Ezért: az egész magyarság lelkének tükre.”

„Műveltség annyi, mint idegenség, magyarság annyi, mint műveletlenség. Súlyos történeti okai vannak ennek, s a magyar művelődéstörténet egyik legfontosabb fejezete az lesz, amely e két ellentétes réteg egybeolvadásáról számolhat be.”

„Régóta és sokat hirdettem már, hogy kellene a gyermeki lelket a magyar zenei ősfenomén anyatejével táplálni, hogyan kellene benne a magyar észjárás felépíteni és megerősíteni.”

Hagyományaink erőt adó áldására ma talán inkább szükség van, mint valaha.

Zárásként még egy fontos gondolat: a népművészet művészet, ezért oktatása művészi igényeket támaszt.

Bibliográfia

- Baka Judit: *Ki játszik ilyet? Iskolai és népi játékok*. Kolozsvár, 2008, Ábel Kiadó.
- Bakos József: *Mátyusföldi gyermekjátékok*. Budapest, 1953, Akadémiai Kiadó.
- Bartók Béla–Kodály Zoltán (szerk.): *Magyar Népzene Tára*. I. Gyermekjátékok. Budapest, 1951, Akadémiai Kiadó.
- Borsai I.–Haider E.–Kovács Á.: *Bújj, bújj, zöldág (népi gyermekjátékok)*. Budapest, 1966, Móra Kiadó.
- Borsai Ilona: *Magyar népi gyermekjátékok és mondókák (oktatási segédanyag)*. Budapest, 1980, Népművelési Intézet.
- Demeter Júlia (szerk.): *Iskoladrámák. A magyar dráma gyöngyszemei*. Budapest, 1995, Unikornis Kiadó.
- Dömötör Tekla: *Naptári ünnepek – népi színhátság*. Budapest, 1979.
- Faragó József, Fábíán Imre (szerk.): *Bihari gyermekmondókák*. Nagyvárad, 2004, Literator Könyvkiadó.
- Gazda Klára–Keszeg Vilmos–Pozsony Ferenc–Tánczos Vilmos (összeállít.): *Szöveggyűjtemény a Magyar népi kultúra című tankönyvhöz*. Kolozsvár, 2008, Ábel Kiadó.
- Gönczö Ferencné: *Játékgyűjtemény*. Debrecen, 2008, Tóth Könyvkereskedés és Kiadó.
- Hajdú Gyula: *Magyar népi gyermekjátékok gyűjteménye*. Budapest, 1971, Sport.
- Hintalan László: *Aranyalma – Játékbagomány*. Budapest, 2000, Fővárosi Pedagógiai Intézet.
- Hoppál Mihály: Hagyomány – értékrend – identitás. In: *Folklor és közösség*. Budapest, 1998, Széphalom Könyvműhely.
- Igaz Mária: Énekes-táncos gyermekjátékaink szövege, cselekménye, térformája és mozgása. In: *Magyar népi gyermekjátékok*. Ének-zene szakköri füzetek 2. Budapest, 1980.
- Jánosi Sándor: *Játsszunk tánco!* Budapest, 1980, Népművelési Propaganda Iroda.
- Lajtha László–Molnár Imre: *Játékország*. Budapest, 1990, Egyetemi Nyomda.
- Lázár Katalin: *Gyertek, gyertek játszani II.* – Játékközlés: Dunántúl. Budapest, 2004, Eötvös József Könyvkiadó.
- Kapros Mária: A születés és kisgyermekkor szokásai. In: Hoppál Mihály (szerk.): *Magyar Néprajz VII. Népszokás, néphit, népi vallásosság*. Budapest, 1990.
- Karlócai Kelemen Marianne: *Kisgyermekek játékoskönyve*. Budapest, 1976, Medicina Könyvkiadó.

- Kerényi György: *Gyermekjátékdalok*. Zeneműkiadó, Budapest, 1957.
- Kerényi György: *Magyar Népzene Tára*. I. 1951.
- Keszeg Vilmos (szerk.): *Magyar népi kultúra. Alapfogalmak. Folklór. Anyagi kultúra*. Tankönyv. Második, javított kiadás. Kolozsvár, 2008, Ábel Kiadó.
- Kiss Áron: *Magyar gyermekjáték-gyűjtemény*. Budapest, 1984, Könyvértékesítő Vállalat.
- Kodály Zoltán: *Előszó – Gyermekjátékok* (A Magyar Népzene Tára I.), Budapest, 1951.
- Kodály Zoltán: *Zene az óvodában – Visszatekintés. Összegyűjtött írások, beszédek, nyilatkozatok*. Budapest, 1964.
- Kósa László: *A magyar néprajz tudománytörténete*. Budapest, 2001, Osiris Kiadó.
- Kresz Mária: *A magyar gyermekjáték kutatás*. In: A Magyar Népkutatás Kézikönyve, II. 23., Budapest, 1948.
- Kresz Mária: *Egyedem, begyedem, kendertánc*. Budapest, 1980, Móra Ferenc Ifjúsági Könyvkiadó.
- Kresz Mária: *Húzzad, húzzad magadat*. Budapest, 1982, Móra Ferenc Ifjúsági Könyvkiadó.
- Lázár Katalin: *Népi játékok* (CD-ROM-melléklettel). Budapest, 1997, Planétás Kiadó.
- Martin György: *Magyar tánc típusok és táncdialektusok I–III*. Budapest, 1970–1972.
- Népi gyermekjátékok, mondókák. In: Dobszay László: *A magyar dal könyve*. Budapest, 1984.
- Pécsiné Ács Sarolta: *Népi gyermekjátékok Kalocsa környékén*. Kalocsa, 2002, Kalocsai Múzeumbarátok Köre.
- Pozsony Ferenc: *Erdélyi népszokások*. Néprajzi egyetemi jegyzetek 1. Kolozsvár, 2006, KJNT – BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék.
- Sarina Simos: *Játszol velem?* Budapest, 1994, Ciceró Kft.
- Szapu Magda: *Gyermekjátékok*. Kaposvár, 1996, Somogy Megyei Múzeumok Igazgatósága.
- Tátrai Zsuzsanna: *Jeles napok – ünnepi szokások*. In: Dömötör Tekla (szerk.): Népszokások, néphit, népi vallásosság. *Magyar Néprajz VII.* Budapest, 1990, Akadémiai Kiadó.
- Tátrai Zsuzsanna–Karácsony Molnár Erika: *Jeles napok, ünnepi szokások*. Budapest, 1997, Planétás Kiadó.
- Tímár Sándor: *Néptáncnyelven*. Püski Kiadó.
- Túri György: *Játék – Tánc – Élet*. A világ befogadásának elérhetősége 9. Budapest, 2007, Kiadja a SuliNova Közoktatás-fejlesztési és Pedagógustovábbképzési Kht.

- Ujváry Zoltán: *Dramatikus népszokások, népi színjátékok*. In: Hoppál Mihály (szerk.): *Magyar Néprajz VII*. Népszokás, néphit, népi vallásosság. Budapest, 1990.
- Volly István: *Népi játékok I–III*. Budapest, 1938, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda.
- Voigt Vilmos (szerk.): *A magyar folklór*. Egyetemi tankönyv. Budapest, 1998, Osiris Kiadó.